ТЕРМИЗ ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA’LIM

ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

Илмий-инновацион журнал

Jurnal OAK Rayosatining 2022-yil 30-sentabrdagi 325/6-son qarori bilan filologiya fanlari bo‘yicha doktorlik dissertatsiyalari asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro‘yxatiga kiritilgan

2021-yildan buyon nashr etiladi

2026 / № 3.1–3

Termiz – 2026

Muassis:
Termiz davlat universiteti

PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA'LIM

ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

ILMIY-INNOVATSION JURNAL

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan 2020 yil 19 oktyabrda 1122 raqami bilan ro'yxatga olingan. Matnlarda foydalanilgan misol, ko'chirma va ma'lumotlar aniqligi uchun mualliflar javobgardir. Jurnaldan ko'chirib bosilganda manba qayd etilishi shart.

Bosishga ruxsat etildi: 20.06.2026
Qog'oz bichimi: 70x85
Bosma tabog'i: 5.94
Ofset bosma. Ofset qog'ozi
Adadi: 100
Bahosi kelishilgan narxda
Buyurtma: 155-son

«TerDU bosmaxonasi»da chop etildi
Termiz shahri, Barkamol avlod ko'chasi, 43-uy

Tahririyat manzili:
190111, Termiz shahri,
Barkamol avlod ko'chasi, 43.
Telefon: +998990 377 77 23,
+99895 986 07 77

E-mail:
philologicalresearch@umail.uz

Rasmiy sayt:
https://journaltersu.uz

BOSH MUHARRIR:
Abduqodir TOSHQULOV,
iqtisodiyot fanlari doktori, professor

TAHRIR HAY'ATI:

Bekpo'lat Umurqulov, filologiya fanlari doktori, professor (bosh muharrir o'rinbosari)
Shoxista Maxmaraimova, filologiya fanlari doktori, professor (mas'ul muharrir)
O'ral Xoliyorov, f.f.f.d. (PhD), dotsent (O'zbekiston)
Olmos Ulviy Binnatova, f.f.d., professor (Ozarbayjon)
Karl Rayxl, f.f.d., professor (Germaniya)
Vali Savash yelok, f.f.d., professor (Turkiya)
Dorota Silviya, f.f.f.d. (PhD), dotsent (Polsha)
Zabita Mahammad qizi Teymurlu, filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori, dotsent (Ozarbayjon)
Tarana Imomverdi qizi Xojieva, filologiya fanlari doktori, professor (Ozarbayjon),
Muslihiddin Muhiddinov, f.f.d., professor (O'zbekiston)
Ibodulla Mirzayev, f.f.d., professor (O'zbekiston)
Abdi Mamatov f.f.d., professor (O'zbekiston)
Suyun Karimov f.f.d., professor (O'zbekiston)
Muhammadxon Hakimov, f.f.d., professor (O'zbekiston)
Nafas Shodmonov f.f.d., professor (O'zbekiston)
Dilmurod Quronov, f.f.d., professor (O'zbekiston)
Murodqosim Abdiyev, f.f.d., professor (O'zbekiston)
Baxtiyor Mengliyev, f.f.d., professor (O'zbekiston)
Normat Y o'ldoshev, f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Baxtiyor Xolmuxamedov, f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Bobonazar Murtazayev, f.f.n., dotsent (O'zbekiston)
Asqar Eshmo'minov, f.f.d., professor (O'zbekiston)
Obidjon Shofiyev, f.f.f.d. (PhD), dotsent (O'zbekiston)
Zafar Umurqulov, f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Nurali Amonturdiyev, f.f.f.d. (PhD) (O'zbekiston)
Hakim Ahmedov, f.f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Abdulla Xudoyqulov, f.f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Ahad Shukurov, f.f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Eshnazar Jabborov, f.f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Abdumurod Arslonov, f.f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Sirojiddin Turdimurodov, filologiya fanlari doktori, dotsent (O'zbekiston)
Umida Raximova, f.f.f.d. (PhD) (O'zbekiston)
Gulchehra Begmatova, f.f.f.d. (PhD) (O'zbekiston)
Nargis Qurbonazarova, filologiya fanlari doktori, dotsent (O'zbekiston)
Muyassar Xolova, f.f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Shoira Omonturdiyeva, f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Sherzod Turdiqulov, f.f.f.d. (PhD) (O'zbekiston)
Alibek Omonturdiyev, f.f.f.d. (PhD) (O'zbekiston)
Humayun Nadim Muhammad, f.f.f.d., dotsent (O'zbekiston)

Texnik muharrir: Bahodir To'raliyev

Учредитель:
Термезский государственный университет

PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA'LIM
ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

НАУЧНО-ИННОВАЦИОННЫЙ ЖУРНАЛ

Зарегистрировано Агентством информации и массовых коммуникаций при Администрации Президента Республики Узбекистан от 19 октября 2020 года под номером 1122.

Авторы несут ответственность за точность приведенных в текстах примеров, отрывков и данных. Необходимо указывать источник при копировании из журнала.

Разрешено к печати: 20.06.2026
Размер бумаги; 70x85
Печатный лист: 5.94
Офсетная печать: Офсетная бумага
Тираж: 100. Цена договорная
Заказ: 155

Печатано в «Типографии ТерГУ»
ул. Баркамол авлод 43, г. Термез

Адрес редакции:
190111, г.Термез, ул. Баркамол авлод, 43.
Телефон: +998990 377 77 23, +99895 986 07 77

E-mail:
philologicalresearch@umail.uz

Официальный сайт:
https://journaltersu.uz

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР:
Абдукадир ТАШКУЛОВ,
доктор экономических наук, профессор

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

Бекпулат Умуркулов, доктор филологических наук, профессор (зам. главного редактора)
Шохиста Махмараимова, доктор филологических наук, профессор (ответственный редактор)
Урал Холияров, ф.ф.ф.д. (. PhD), доцент (Узбекистан)
Олмос Улвий Биннатова, д.ф.н., профессор (Азербайджан)
Карл Райхл, д.ф.н., профессор (Германия)
Вали Саваш Елок, д.ф.н., профессор (Турция)
Дорота Сильвия, PhD, доцент (Польша)
Забита Магомед кызы Теймурлу, доктор философии по филологии, доцент (Азербайджан)
Тарана Имамверди гызы Хаджиева, доктор наук, профессор (Азербайджан)
Муслихиддин Мухиддинов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Ибодулла Мирзаев, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Абди Маматов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Суюн Каримов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Мухаммадхон Хакимов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Нафас Шодмонов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Дилмурод Куронов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Мурадкасим Абдиев, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Бахтиёр Менглиев, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Нормат Юлдашев, д.ф.н., доцент (Узбекистан)
Бахтиёр Холмухамедов, д.ф.н., доцент (Узбекистан)
Бобоназар Муртазаев, к.ф.н., доцент (Узбекистан)
Аскар Эшмуминов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Обиджон Шофиев, д.ф.ф.н. (PhD), доцент (Узбекистан)
Зафар Умуркулов, д.ф.н., доцент (Узбекистан)
Нурали Амонтурдиев, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Хаким Ахмедов, д.ф.ф.н., доцент (Узбекистан)
Абдулла Худайкулов, д.ф.ф.н., доцент (Узбекистан)
Ахад Шукуров, д.ф.ф.н., доцент (Узбекистан)
Эшназар Джаббаров, д.ф.ф.н., доцент (Узбекистан)
Абдумурод Арслонов, д. ф.ф.н., доцент (Узбекистан)
Сирожиддин Турдимуродов, доктор наук, доцент (Узбекистан)
Умида Рахимова, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Гульчехра Бегматова, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Наргис Курбаназарова, доктор наук, доцент (Узбекистан)
Муяссар Холова, д.ф.ф.н., доцент (Узбекистан)
Шаира Амонтурдиева, д.ф.н., доцент (Узбекистан)
Шерзад Турдикулов, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Алибек Омонтурдиев, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Хумаюн Надим Мухаммад, д.ф.ф.н., доцент (Узбекистан)

Технический редактор: Баходир Туралиев

Institutor:
Termez State University

PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA'LIM

ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

SCIENTIFIC-INNOVATIONAL JOURNAL

Registered by the Agency for Information and Mass Communications under the President's Administration of the of the Republic of Uzbekistan on October 19, 2020 under number 1122.

The authors are responsible for the accuracy of the examples, passages and data provided in the texts. The source must be specified when copying from the journal.

Approved for printing: 20.06.2026
Size of the paper: 70x85
Printed sheet: 5.94. Offset printing.
Offset paper. Circulation: 100
Price is negotiable
Order: 155. Printed at the «Printing House of the TerSU»
43, Barkamol avlod str. Termez city.

Address of Editorial Office:
190111, Barkamol avlod str., 43,
Termez city.
Phone: +998990 377 77 23,
+99895 986 07 77

E-mail:
philologicalresearch@umail.uz

Official website:
https://journaltersu.uz

EDITOR IN-CHIEF:
Abdukodir TASHKULOV,
doctor of economic sciences, professor

EDITORIAL BOARD:

Bekpulat Umurkulov, doctor of philological sciences, professor (Uzbekistan) (deputy chief editor)
Shohista Makhmaraimova, doctor of philological sciences, professor (Uzbekistan) (editor-in-chief)
Ural Kholiyorov, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)
Olmos Ulviy Binnatova, doct.of philol. sciences, professor (Azerbaijan)
Karl Rayxl, doct.of philol. sciences, professor (Germany)
Vali Salvash Elok, doct. of philol. sciences, professor (Turkey)
Dorota Silvia, PhD, associate professor (Poland)
Zabita Magomed kyzy Teymurlu, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Azerbaijan)
Tarana Imamverdi gizi Khadzhieva, Doctor of Sciences, Professor (Azerbaijan)
Muslihiddin Mukhiddinov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Ibodulla Mirzaev, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Abdi Mmatov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Suyun Karimov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Muhammadkhon Khakimov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Nafas Shodmonov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Dilmurod Kuronov, doct. of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Muradkasim Abdiyev, doct. of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Bakhtiyor Mengliev, doct. of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Normat Yuldashev, doct. of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)
Bakhtiyor Kholmukhamedov, doct. of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)
Bobonazar Murtazaev, cand.of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)
Askar Eshmuminov, doct. of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Obidjon Shofiev, PhD, associate professor (Uzbekistan)
Zafar Umurkulov, doct. of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)
Nurali Amonturdiev, PhD (Uzbekistan)
Hakim Akhmedov, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)
Abdulla Khudaykulov, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)
Ahad Shukurov, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)
Eshnazar Jabbarov, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)
Abdumurod Arslonov, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)
Sirojiddin Turdimurodov, Doctor of Sciences, Associate Professor (Uzbekistan)
Umida Rakhimova, Doctor of Philosophy in Philology (Uzbekistan)
Gulchekhra Begmatova, Doctor of Philosophy in Philology (Uzbekistan)
Nargis Kurbanazarova, Doctor of Sciences, Associate Professor (Uzbekistan)
Muyassar Kholova, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)
Shoira Omonturdiyeva, doct. of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)
Sherzod Turdikulov, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)
Alibek Omonturdiev, Doctor of Philosophy in Philology (Uzbekistan)
Humayun Nadim Muhammad, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)

Technical editor: Bakhodir Turaliyev

МУНДАРИЖА

TILSHUNOSLIK

LUTFULLAYEVA DURDONA
Lisoniy assotsiatsiyalarda milliy tafakkurning voqelanishi
(Vatan assotsiativ maydoni misolida) 7

MIRZAYEV IBODULLA
Xomskiyning “Til va ong” asari, generativ tilshunoslik konsepsiyasi
va professor Baxtiyor Mengliyevning tarjimonlik mahorati....10

ҚУРОНОВ ДИЛМУРОД
Бадиий диалог таржимасида коммуникатив вазиятни тўғри англаш зарурати
(Чўлпоннинг «Кеча ва кундуз» романининг янги русча нашри мисолида) 16

ЧЎТМАТОВ ЖЎРАБЕК ОМОНОВИЧ
«Ҳикмат» сўзининг араб лексикографик манбалари асосидаги лексик-семантик таҳлили.... 19

ЧОРИЕВ ТАВАККАЛ РАВШАНОВИЧ
Абдураҳмон Жомий ва Алишер Навоий идиостилида
«Саг//ит» концептининг лингвопоэтик хусусиятлари....25

UMURQULOV ZAFAR BEKPO‘LATOVICH
Alisher Navoiy ijodida so‘z qadri va nutq odobi talqini....34

UBAYDULLAYEV ALISHER ABDUSALOMOVICH
Ogahiy tarjimasidagi asarlar leksikasining tarixiy-etimologik tahlili
(“Axloqu-l-Muhsiniyn” asari misolida) 37

IBRAGIMOV SHEXROZBEK TO‘LQINJON O‘G‘LI
Tashbih va epitetlarning pragmatik talqini: tarjimada ekspressivlik va
stilistik ekvivalentlik....41

IBRAGIMOV JASURBEK TULKINJON O‘G‘LI
Jangovorlik, jasorat va jismoniy kuchga oid epitetlar
(“Beowulf” ingliz eposi misolida)....47

NAZAROVA ZIYODA KATTAYEVNA
Frazeologizmlarning yondosh birliklar bilan o‘zaro aloqasi 51

QOBILOV MIRZIYO ESHNOZAR O‘G‘LI
O‘z qatlamga oid antroponimlar tasnifi 55

ISRAILOVA SAODAT TURAPOVNA
Rang komponentli birliklarning mental birliklarda aksi....58

RO‘ZIMATOVA DILNOZA
Rasmiy munosabatlarda murojaat birliklarining shaxs ijtimoiy maqomining ifodalanishi....62

XUSANOVA NAFISA ZOKIRJON QIZI
Ertak janrida dialogning strukturaviy va funksional poetikasi
(Ingliz va o‘zbek xalq ertaklari misolida)....65

XABIBULLAYEVA FAZILAT XABIBULLO QIZI
“Boburnoma”dagi saroy-ma’muriy xizmat unvonlarining inglizcha tarjimalarda berilishi 69

MUSTAFAYEV ELYOR ODIL UGLI
Theoretical foundations for the classification of phraseological units in english 73

МУНДАРИЖА

TURSUNOVA DILSHODA XOLDIN QIZI
“O‘zbek tilining izohli lug‘ati”da qurol-aslaha nomi bilan bog‘liq folklorizmlar 77

YAVKOCHEVA FERUZA HUSAN QIZI
Types of english speech-language pathology dictionaries according to semantic relations 81

SHUKUROV RAHMATILLO MIRZATILLAYEVICH
Farg‘ona viloyati tarixiy oykonim, gidronim va oronimlarining leksik-semantik tasnifi hamda sotsiolingvistik tahlili 86

XALIQULOVA MUSHARRAF EGAMNAZAR QIZI
Maqol lingvistik, kognitiv va madaniy fenomen sifatida 90

O‘RAZOV ALISHER DONIYOROVICH
O‘zbek tilida substantiv leksemalar semantik shajarasining ifodalanishida pragmatik omillar 93

DJURAYEVA MAXBUBA USMANOVNA
Emotsiya, konsept va emotsional konsept tushunchalarining lingvistik talqini 96

ADABIYOTSHUNOSLIK

ABDULLAEV RAMAZON
Муиззий ва Ҳофиз шеъриятида адабий таъсир ва ижодий ворислик. 99

ARSLONOV ABDIMUROD KAROMATOVICH
“Qisasi Rabg‘uziy” asari poetikasi va badiiy-estetik xususiyatlari xususida.....104

АЛИМАРДОН ҲАЙИТОВ
Али Қушчининг ўғли ҳам олим бўлган.....108

DR. DONIYOR K. KELDIYOROV
Wounded memory and hybrid identity in Khaled Hosseini’s the kite runner.....112

IBRAGIMOV JAVOHIR TO‘LQINJON O‘G‘LI
Harold Lambning “Tamerlane: the earth shaker” romanida amir temur xarakterining badiiy ifodasi 116

RAXIMOVA UMIDA SOLIYEVNA
Ona obrazining ramziy va mifopoetik talqini: inglizzabon va o‘zbek adabiyoti misolida 121

MNAJATDINOVA MAKARYA
Hozirgi qoraqalpoq xotin-qizlar lirikasida psixologik metamorfoza 126

JIENBAEV MUSA AZATBAEVICH
XX-XXI asr lirikasida Odissey obrazining transformatsiyasi.....130

RADJABOVA MUXTASAR DAVRANBEKOVNA
Arab tilida talabalarning yozuv malakasini rivojlantirishda o‘yin texnologiyalarining tatbiqi.....134

Filologik tadqiqotlar: til, adabiyot, ta'lim. 2026; 9
ISNN: 2181-1741 (Print)
ISNN: 2181-1725

МУИЗЗИЙ ВА ҲОФИЗ ШЕЪРИЯТИДА АДАБИЙ ТАЪСИР ВА ИЖОДИЙ ВОРИСЛИК

Abdullaev Ramazon,
Termiz davlat universiteti
tojik filologiyasiva sharq tillari kafedrasi dotsenti

Ғазалнависликда машҳур бўлган Ҳофиз Шерозий Амир Муиззийнинг шеърларига алоҳада эътибор билан қараган, бу эса баъзи жиҳатлари билан мулоҳазага лойиқдир. Ҳофизнинг ижодий тажрибасидан келиб чиқадики, у Муиззий девони ва унинг ёзиш услубидан хабардор бўлган ва кўп ҳолларда унинг қасидалари ва ёзиш услубидан таъсирланган. Фатҳуллоҳ Мужтабоийнинг кузатувига кўра, "гарчи уларнинг иккисини сўзлаш услуби ва тафаккур тарзи бир-биридан фарқ қилса-да, Хожа ўз ғазалларини баъзи байтларини айтишда Муиззийнинг бир байти ёки байтларига назар солгани ва унинг иборалари ва мазмунларини ўз шеърида келтиргани тўлиқ равшандир"[1].

Ҳофиз девонида Муиззий қасидаларидан фойдаланиш ҳолатлари жуда кўп, уларнинг ҳаммасини бир мақолада бериш мушкил. Фақат Муиззий девонининг баъзи байтларини, Ҳофиз улардан таъсирланган ёки унинг фикрлари ва ғояларига эргашиб шеър айтганларини кўриб чиқиш мумкин.

Ҳофиз девонида, аллома Муҳаммад Қазвинийнинг таҳрири билан чоп этилган, бир ғазал борки, у қуйидаги байт билан бошланади:

Дӯш савдои рухаш гуфтам зи сар берун кунам,

Гуфт: ку занҷир, то тадбири ин Маҷнун кунам[2]

Байтлар мазмуни ва шарҳи: «Кечаси хаёлимга: «Ёр юзининг савдоси (ишқи)ни бошимдан чиқариб ташлай», деган фикр келди. Кўнгил (ёки ақл) эса деди: «Қани занжир келтир-чи, токи бу Мажнундек девона кўнгилнинг тадбирини кўрай!» (Яъни, ошиқнинг кўнгли ишқ туфайли шу қадар девона бўлганки, уни ақл билан босиб бўлмайди, жиловлаш учун девоналарга солинадиган занжир керак).

Бу ғазалда бир байт борки, уни ҳам иқтибос келтирамиз:

Эй насими манзили Лайлӣ, худоро то ба кай
Рубъро барҳам занам, итлолро Ҷайҳун кунам[3]

«Эй Лайли манзилининг насими (хуш шабадаси), Худо ҳаққи айт-чи, мен яна қачонгача (Мажнун сингари) у ташлаб кетган маконларни остин-устун қилиб, кўз ёшларим билан харобаларни Жайҳун дарёсига айлантирай?!» (Бу ерда араб классик шеъриятига хос «рубъ» – кўчманчилар манзили ва «атлол» – севгилидан қолган чодир харобалари устида йиғлаш анъанасига гўзал талмеҳ қилинган).

Ҳофизнинг зикр этилган ғазали, шубҳасиз, Муиззийнинг "Шарафуддин Абутоҳир Саъд ибн Али Муставфий мадҳига" бағишланган қасидасига эргашиб яратилган, у билан ўхшаш ва умумий маъно ва мазмунга эга. Ҳофиз ғазалининг кўплаб байтлари Муиззий қасидасининг байтлари билан структуравий ўхшашликларга эга. Жумладан, юқорида иқтибос келтирилган байт Ҳофизнинг Муиззий шеъридан таъсирланганини очиқ кўрсатади. Муиззий қасидаси ўша байт билан бошланадики, у Ҳофизнинг Муиззий шеъридан таъсирланганини аниқ кўрсатади. Муиззий байти қуйидагичадир:

Эй сорбон, манзил макун ҷуз дар диёри ёри ман,
То як замон зорӣ кунам бар рубъу итлолу даман[4].

Мазмуни: Эй сарбон, менинг ёримнинг диёридан бошқа жойга борма, акс ҳолда чорак, харобалар ва тепаликларга етишга ҳаракат қиласан.

Муиззий қасидасининг қуйидаги байти Ҳофизнинг Муиззий шеъридан чуқур фойдаланганини далилидирки, у унинг мундарижавий ва бадиий

[1] مجتبایی، ف. حافظ و امیر معزی / ف. مجتبایی // مجلهٔ ایران‌شناسی. - تهران. - سال دوم. - صص. ۳۳۲–۶۳۲. С. 333

[2] Ҳофизи Шерозӣ. Девон. Ба саъй ва эҳтимоми Муҳаммад Қазвиний ва доктор Қосим Ғанӣ. – Теҳрон: Чопхонаи Сино (Интишороти Заввор), 1320 ҳ.ш. – 349-ғазал, - С.240

[3] Шу манба –С.240

[4] کلیات دیوان معزّی. با مقدمه و تصحیح ناصر حائری. - تهران، ۲۴۳۱ - С.٥٤٥

ўзига хосликларида ифодаланган:

Рубъ аз дилам пурхун кунам, хоки даман гулгун кунам.

Итлолро Ҷайҳун кунам аз оби чашми хештан[1].

Мазмуни: Мен дилдан қон тўкиб, тепалик тупроғини гулранг қиламан, харобаларни кўз ёшим билан Жайҳун қиламан.

Муиззий қасидасининг давомида шундай сўзлар ва маънолар борки, улар Ҳофиз ғазалининг баъзи байтларида такрорланган. Умуман олганда, гарчи бу икки асарнинг қофияси бир-биридан фарқ қилса-да, уларнинг вазни ва зарб-оҳанги бир-бири билан мукаммал мутаносибликка эга, Муиззий қасидасининг мадҳ этилувчига қаратилган ўша ошиқона мазмуни ва оҳанги Ҳофиз ғазалларининг мундарижавий ва шаклий тузилмасида кўзга ташланади. Мазкур қасидани Абдураҳмон Жомий арабзабон шоирларни услубидан фойдаланиб ёзган дейди[2]

Амир Муиззийнинг “Султон Маликшоҳ мадҳида”ги бир қасидаси борки, у қуйидаги байтлар билан бошланади:

Бишкуфту тоза гашт дигарбора Исфаҳон,
Аз давлату саодати шоҳаншаҳи ҷаҳон.
Султони Шарқу Ғарб, ки дар Шарқу Ғарб ӯст
Соҳибқирон хусраву шоҳи худойгон [3].

Мазмуни: Исфаҳон шоҳаншоҳнинг давлати ва саодати билан очилди ва янгиланди; Шарқ ва Ғарбда ҳам Соҳибқирон хусрав ва илоҳий шоҳ удир.

Ҳофизнинг бир ғазалида биз қуйидаги байтларга дуч келамиз:

Шуд арсаи замин чу бисоти ирам ҷавон,
Аз партави саодати шоҳи ҷаҳонситон.
Хоқони Шарқу Ғарб, ки дар Шарқу Ғарб ӯст
Соҳибқирон хусраву шоҳи худойгон[4]

Мазмуни: Дунёни забт этувчи шоҳнинг бахт-саодати нуридан ер юзи Ирам боғининг пояндозидек яшнаб ёшарди. У Шарқу Ғарбнинг хоқонидирки, Машриқу Мағрибда ягона соҳибқирон, улуғ ҳукмдор ва подшоҳлар подшоҳидир..

Бундан ташқари, Муиззий девонида бошқа маъно-мазмунлар ва нуқта-иборалар ҳам кузатиладики, Ҳофиз ўз ғазалларида уларни такрорлаган ёки уларга ўхшаш ғазал яратган. Бундай шеърий парчаларда Муиззийнинг ёзиш услубининг “лисонулғайб” (ғайб тили) фикрлари, ғоялари ва ёзиш услубига таъсири сезиларлидир. Шу муносабат билан аввал Муиззийнинг “Султон вазири мадҳида”ги қасидасидан қуйидаги байтни, сўнгра Ҳофизнинг Муиззий услубига эргашиб ёзган ғазалидан бир байтни иқтибос келтирамиз.

Муиззийдан:

Ҷаҳону ҳар чи дар ӯ ҳаст ошкору ниҳон,
Мусаллам аст ба адли вазири шоҳи ҷаҳон[5].

Ҳофиздан:

Ҷаҳону ҳар чи дар ӯ ҳаст саҳлу мухтасар аст,
З-аҳли маърифат ин мухтасар дареғ мадор[6]

Байт мазмуни ва шарҳи: «Бу дунё ва унинг ичидаги бор нарса арзимас, фоний ва мухтасардир; бас, маърифат аҳлидан ана шу арзимас дунёни (унга боғлиқ вафо ва илтифотни) дариғ тутма (аяма)». (Орифлар наздида дунё бебақо, шундай экан, дилдор ўз ошиқидан ҳеч бўлмаганда шу бир лаҳзалик висол ёки назарни қизғанмаслиги керак).

Кўриб турганимиздек, бу икки байт мундарижавий ва бадиий-услубий жиҳатдан асосий ўхшашликларга эга, унда Ҳофизнинг Муиззий шеъридан таъсирланган аниқ кўриниб турибди. Муиззий қасидасининг ва Ҳофиз ғазалининг тўлиқ матнидан маълум бўладики, ҳар икки шоир юксак санъат асари яратиш учун тўлиқ маҳорат ва қудрат кўрсатганлар. Муиззий сарой ва ўз мадҳ этилувчисининг ҳолатини билувчи шоир сифатида, Ҳофиз эса инсонни тарбиялаш ва муҳит ҳамда инсонларнинг ишлари ва ҳаракатларига ахлоқий таъсир кўрсатиш мақсадида таъсирчан тасвирий воситалардан фойдаланганлар. Ҳам Муиззий қасидаси, ҳам Ҳофиз ғазали равон, содда ва ҳаммага тушунарли баёни билан ажралиб туради, бадиий тасвир воситалари ҳам ўқувчининг онги ва тушунчасига яқиндир. Бу икки байтнинг ўхшашлигини фақат “ҷаҳону ҳар чи дар ӯ ҳаст” (жаҳон ва ундаги бор нарса) ибораси белгиламайди, балки Муиззий байтининг ички мазмунини тарҳи(қолипи) Ҳофиз учун пайравлик ва фойдаланиш манбаи бўлган. Муиззий байтида “ошкору ниҳон” (ошкор ва яширин) бирикмаси, Ҳофизда эса “саҳли мухтасар” (осон ва қисқа) асл мақсадга ишора қилади, бунда бири иккинчисининг кучайтирилишидир.

Амир Муиззийнинг “Сафий султон Абутоҳир Исмоил мадҳида”ги қасидасида қуйидагидек бир

[1] ۲۴۳۱ کلیات دیوان معزّی. با مقدمه و تصحیح ناصر حائری. - تهران، - С.٥٤٥

[2] .Ҷомӣ А. Баҳористон. Ба чоп тайёркунанда Аълохон Афсаҳов . – Душанбе: Ирфон, 1966. –С.94-95

[3] ۲۴۳۱ کلیات دیوان معزّی. با مقدمه و تصحیح ناصر حائری. - تهران، - С.485

[4] Ҳофизи Шерозӣ. Девон. Ба саъй ва эҳтимоми Муҳаммад Қазвиний ва доктор Қосим Ғанӣ. – Теҳрон: Чопхонаи Сино (Интишороти Заввор), 1320 ҳ.ш. – 349-ғазал, -С.112–113

[5] ۲۴۳۱ کلیات دیوان معزّی. با مقدمه و تصحیح ناصر حائری. - تهران، С.٥٤٧

[6] Ҳофизи Шерозӣ. Девон. Ба саъй ва эҳтимоми Муҳаммад Қазвиний ва доктор Қосим Ғанӣ. – Теҳрон: Чопхонаи Сино (Интишороти Заввор), 1320 ҳ.ш. – 39-ғазал (43) – С.28

байт бор:

Соғар биёру ҷом бихоҳу бинӯш май,
К-аз дасти ту ҳалолтар аз шири модар аст[1].

Мазмуни: Соғар келтир, жом сўра ва май ич – сенинг қўлингдан ҳамма нарса ҳалолдир.

Бу қасидани қуйидаги байти айнан шу байтнинг ўхшашидир:

Аз ғояти карам зуафоро туйӣ падар,
Шояд, ки бахти нек туро ҳамчу модар аст [2].

Мазмуни: Ўта саховатли сен заифларга ёрдам берасан, яхши бахт эса сенга онадекдир.

Ҳофиз, шубҳасиз, қуйидаги байтлари иқтибос келтирилган бошқа бир ғазални яратишда ҳам аниқ Муиззийнинг зикр этилган қасидасига назар солган:

Боғи маро чӣ ҳоҷати сарву санавбар аст,
Шамшоди хонапарвари мо аз кӣ камтар аст.
Эй нозанин писар, ту чӣ мазҳаб гирифтай,
К-ат хуни мо ҳалолтар аз шири модар аст.
Чун нақши ғам зи дур бубинӣ шароб хӯр,
Ташхис кардаему мудово муқаррар аст.
Аз остони пири муғон сар чаро кашем,
Давлат дар он сарову кушоиш дар он дар аст[3]

Байтлар мазмуни ва шарҳи: «Менинг боғимга ташқаридаги сарв ва санавбар дарахтларининг нима ҳожати бор? Бизнинг ҳовлимизда парвариш топган шамшод қадли ёр кимдан кам?!»

«Эй нозанин гўзал, сен қандай дину мазҳаб тутгансанки, ошиқларингнинг қонини тўкиш сен учун она сутидан ҳам ҳалолроқ бўлиб қолди?!»

«Ғам-андуҳ шарпасини узоқдан кўришинг биланоқ май тутгин; биз дарднинг ташхисини қўйганмиз, унинг давоси фақат шароб экани муқаррардир».

«Пири муғон (маънавий раҳнамо) остонасидан нечун бош тортайлик?! Ҳақиқий давлат ва саодат ўша саройда, мушкуллар кушойиши фақат ўша эшикдадир».

Ҳофиз ғазалининг матлаъ байтлари Муиззий қасидасининг ташбибидан фарқ қилади, ҳар бир шоир мақсадга мувофиқ сўз ва ибораларни ишлатган. Иккинчи байтдан ташқари ғазалнинг бошқа байтлари янги ва тароватлидир. Фақат иккинчи байтда Ҳофиз Муиззийнинг ёзиш услуби ва фикрига эргашиб, нафақат Муиззийнинг иборасини ишлатган, балки унинг ғоявий мақсади ҳам Муиззий байтининг ички мазмунига ўхшашдир.

Ҳофиз вақт ўтиши билан турли мақсадларда Муиззийнинг ижодий тажрибасига мурожаат қилиб, уни турли усулларда қабул қилган ва эргашган. Ҳофиз ғазалларини Муиззий қасидалари билан ўрганиш ва таққослаш бизни шу хулосага олиб келди. Мақсадимиз равшан бўлиши учун, аввал Ҳофизнинг қуйидаги ғазалидан бир парча иқтибос келтириб, сўнгра уни Муиззий қасидасини ўхшаш байтлари билан таққослаймиз.

Ҳофиз ғазалидан бир парча:

Дар ҳама дайри муғон нест чу ман шайдое,
Хирқа ҷое гарави бодаву дафтар ҷое.
Дил, ки оинаи софист, ғуборе дорад,
Аз Худо металабам суҳбати равшанрое.
Кардаам тавба ба дасти санами бодафурӯш,
Ки дигар менахӯрам май бе рухи базморое...
Гар мусалмонӣ аз ин аст, ки Ҳофиз дорад,
Оҳ агар аз пайи имрӯз бувад фардое.[4]

Байтлар мазмуни ва шарҳи: 1-байт мазмуни: «Бутун майхонада мендек ошиқу шайдо кимса йўқ: риёкорлик ҳирқам шароб эвазига бир бурчакда гаровда, зоҳидий илм дафтарим эса бошқа бир чеккада қаровсиз қолган».

2-байт мазмуни: «Кўнгил аслида пок кўзгу эди, аммо дунёвийликдан унга ғубор қўнди; энди Худодан қалби ёруғ, комил бир суҳбатдошни насиб этишини тилайман». 3-байт мазмуни: «Шароб сотувчи ўша гўзал соқий қўлида тавба қилдимки: энди давраларга файз берувчи ёрнинг жамолисиз ҳаргиз май ичмайман!» 4-байт (мақтаъ) мазмуни: «Агар чинакам мусулмонлик Ҳофизнинг мана шу ҳоли (ёки одамлар тасаввур қилаётган зоҳирпарастлик) бўлса, оҳки, бугунги дунёнинг ортидан эртанги ҳисоб-китоб (Қиёмат) куни келса, ҳолимизга вой!»

Биз Муиззий қасидасидан фақат қуйидаги байтни бу ерда келтирамиз, чунки бу борада Саноий Муиззийнинг бу қасидасидан пайравлиги ва таъсирланиши ҳақида бошқа мақолада батафсил сўз юритганмиз:

Ин ҳама зиштӣ макун, к-ирӯзро фардо бувад
В-ар ту гӯйӣ аз паси имрӯз фардо нест, ҳаст[5].

Мазмуни: Ҳамма нарсада хунуклик қилма, чунки эрта бор; агар сен эрта йўқ десанг ҳам, у бор.

Кўриб чиқилаётган ғазал, Ҳофизники, ва Муиззий қасидаси лирик монолог бўлиб, бири Ҳофизнинг ифодаси билан айтганда, “маъшуқапараст” шахсиятга нисбатан ўз фикр ва ғоясини ҳеч кимдан қўрқмай баён этган, иккинчиси эса ўз мадҳ

[1] ۲۴۳۱ - C.127 کلیات دیوان معزّی. با مقدمه و تصحیح ناصر حائری. ـ تهران،
[2] ۲۴۳۱ - C.۱۲۷ کلیات دیوان معزّی. با مقدمه و تصحیح ناصر حائری. ـ تهران،
[3] Ҳофизи Шерозӣ. Девон. Ба саъй ва эҳтимоми Муҳаммад Қазвиний ва доктор Қосим Ғанӣ. – Теҳрон: Чопхонаи Сино (Интишороти Заввор), 1320 ҳ.ш. – 39-ғазал (43) –С. 28
[4] Ҳофизи Шерозӣ. Девон. Ба саъй ва эҳтимоми Муҳаммад Қазвиний ва доктор Қосим Ғанӣ. – Теҳрон: Чопхонаи Сино (Интишороти Заввор), 1320 ҳ.ш. – 490-ғазал 349 б.
[5] ۲۴۳۱ - C.٦٩٣ کلیات دیوان معزّی. با مقدمه و تصحیح ناصر حائری. ـ تهران،

этилувчиси билан дил розини, пайғом ва дуо айтади. Ҳофиз ғазали ва Муиззий қасидаси ўртасидаги умумийлик ягона ички мазмундирки, Ҳофиз уни Муиззийдан олган. Бу ерда мақсад фақат ўхшаш тасвирий унсурлар ёки “зиштӣ”(хунуклик), “имрӯз” (бугун), “фардо” (эрта) ва шу каби бир хил рангли сўз ва иборалар эмас, балки тасвирнинг маънавий-бадиий асосидирки, Ҳофиз уни Муиззийдан ишлатган ва у таворуддан устундир. Зикр этилган сўзлардан ташқари Ҳофиз ғазалида шундай сўзлар ҳам борки, улар Муиззий қасидасида ўз ўхшашига эга бўлса-да, бошқа маъно юкини кўтаради, масалан, шайдое, парвое, орое, дарёе, тарсое ва бошқалар.

Муиззийнинг “Малик Санжар мадҳида” номли бир қасидаси бор. Ҳофиз унинг қуйидаги байтига назар солган:

Гар ба кори сомириву кори чашмаш бингаранд,
Чашми ӯ донотар аст аз сомирӣ дар соҳирӣ[1].

Мазмуни: Сомирийнинг иши ва кўзига қарасангиз, унинг кўзи сеҳргарликда Сомирийдан юқори турибди.

Ҳофиз бир ғазалида Муиззийнинг “маъноси ва сўзини” қамраб олиб, “унинг сўзларининг бирикмасини” ўзгартириб, “бошқа бир жиҳатдан адо” этган[2], у қуйидагичадир:

Қиёс кардаму он чашми ҷодувонаи маст
Ҳазор соҳир чун сомириш дар гала буд[3]

Байт мазмуни ва шарҳи: «Мен унинг ўша маст ва сеҳргар кўзини қиёслаб кўрдим: (маълум бўлдики) унга қарши сеҳрда Сомирийдек минглаб катта сеҳргарлар унинг қошида бир тўда оддий шогирдлар каби ожиз экан». (Мусо алайҳиссалом даврида бузоқ ясаб халқни сеҳрлаган Сомирий тимсоли орқали ёр кўзларининг жозибаси баён қилинган).

Муиззийнинг бир рубоийси борки, унинг таъсири Ҳофизнинг бир ғазалида кузатилади:

Дар ишқи ту зеру бам ҳамовози мананд,
Андешаву боди сард дамсози мананд.
Хомӯшиву сабр хозини рози мананд,
Ранги руху оби дида ғаммози мананд[4].

Мазмуни: Сенинг ишқингда паст ва баланд овозлар менинг ҳамнаволаримдир, уй ва совуқ шамол менинг ҳамдамларимдир.Сукунат ва сабр менинг сиримнинг хазиначиларидир, юзнинг ранги ва кўз ёши менинг сир очувчиларимдир.

Қуйида келтириладиган Ҳофиз байтида Муиззийнинг зикр этилган рубоийсининг таъсири кузатилади:

Туро сабову маро оби дида шуд ғаммоз
В-агарна ошиқу маъшуқ роздоронанд[5]

Байт мазмуни ва шарҳи: «Сенинг сиримни тонгги сабо шамоли (сочинг хушбўйини таратиб), менинг сиримни эса тинмай оққан кўз ёшларим ошкор қилди (чақимчилик қилди); аслида эса ошиқ ҳам, маъшуқ ҳам сир сақловчи бўладилар». Ҳофиз Муиззийнинг бошқа бир қасидаси “Султон Санжар мадҳида”га ҳам назар солган, қуйидаги байт ўшандандир:

Захми камонгуруҳаи ту моҳро бихаст,
З-он хастагӣ ба рӯи маҳ андар нишон гирифт[6].

Мазмуни: Сенинг камонингдан чиқган ўқ ойни яралади, ундан ой юзида нишон қолди.

Ҳофиз Муиззийнинг бу қасидасидан фойдаланиб, қуйидаги тўққиз байтлик ғазални ёзган, унинг ғазалида асл нусха шеърининг таъсири сезилади. Ҳофиз байти қуйидаги шаклдадир:

Рӯзи азал аз килки ту як қатра сиёҳӣ
Бар рӯи маҳ афтод, ки шуд ҳал масоил[7]

Байт мазмуни ва шарҳи: «Азал кунида (тақдир/шоҳнинг фармон) қаламидан бир қатра қора сиёҳ тўкилиб, ойдек юз узра (хол бўлиб) тушди ва шу билан бутун мушкул масалалар ечилди (олам ҳусн ва адолат низомига эга бўлди)».

Кузатилганидек, юқоридаги икки байт ўртасида маъно ва мазмунда ўхшашлик ва муносабат очиқдир. Ҳар икки шоир ой юзидаги парданинг мавжудлигини икки турли, лекин айни пайтда ўхшаш сабаб билан изоҳлаганлар ва унинг ҳар бир турини ўз мадҳ этилувчиларининг санъати ёки шон-шарафининг улуғлигига нисбат берганлар.

Бу баҳснинг бошида Муиззий ва Ҳофиздан бошқа бир намуна иқтибос келтириб, сўнгра улар ҳақида фикр юритамиз.

Муиззийдан:

Маълум шудаст ин хабар аз дафтари аҳком,
Мафҳум шудаст ин сухан аз номаи асрор.
Дерест, ки дар чарх ҳамин таъбия созанд,
Ҳафт ахтари сайёр дар ин шуғлу дар ин кор.

[1] کلیات دیوان معزّی. با مقدمه و تصحیح ناصر حائری. - تهران، ۲۴۳۱ - С.٦٤٢

[2] Шамси Қайси Розӣ. Ал-муъҷам / Шамси Қайси Розӣ. – Душанбе: Адиб, 1991.- С.371

[3] Ҳофизи Шерозӣ. Девон. Ба саъй ва эҳтимоми Муҳаммад Қазвиний ва доктор Қосим Ғанӣ. – Теҳрон: Чопхонаи Сино (Интишороти Заввор), 1320 ҳ.ш. 215-ғазал, -С.145

[4] کلیات دیوان معزّی. با مقدمه و تصحیح ناصر حائری. - تهران، ۲۴۳۱ - С.٧١٩

[5] Ҳофизи Шерозӣ. Девон. Ба саъй ва эҳтимоми Муҳаммад Қазвиний ва доктор Қосим Ғанӣ. – Теҳрон: Чопхонаи Сино (Интишороти Заввор), 1320 ҳ.ш. – 195-ғазал, -С.133

[6] کلیات دیوان معزّی. با مقدمه و تصحیح ناصر حائری. - تهران، ۲۴۳۱ - С.٧٦-٧٥

[7] Ҳофизи Шерозӣ. Девон. Ба саъй ва эҳтимоми Муҳаммад Қазвиний ва доктор Қосим Ғанӣ. – Теҳрон: Чопхонаи Сино (Интишороти Заввор), 1320 ҳ.ш. – 304-ғазал –С.207

Ин давлату в-ин мулк ба бозӣ натавон дошт,
Бозӣ набувад таъбияи ахтари сайёр[1].

Мазмуни: Бу хабар ҳукмлар дафтаридан ва сирлар номасидан маълум; давлат ва мулкни ўйин билан сақлаб бўлмайди, сайёра юлдузнинг тадбири жиддийдир.

Ҳофиздан:

Мабош ғарра ба бозии худ, ки дар зарб аст
Ҳазор таъбия дар ҳукми подшоҳангез[2]

Байт мазмуни ва шарҳи: «Ўз ўйинингга (шахмат доналарини юритишингга ва макру ҳийлаларингга) мағрур бўлмагин! Зеро тақдир Шоҳининг ҳукми остида сенга қарши зарба беришга тайёр турган минглаб пинҳона лашкар ва тадбирлар мавжуддир». (Бу байт шахмат истилоҳлари: «бозӣ», «дар зарб будан» – донанинг зарба остида қолиши, «таъбия» – доналарнинг жанг майдонига тизилиши ва «шоҳ» сўзлари асосида тузилган энг нозик ташбеҳли байтлардан биридир).

Муиззийдан нақл қилинган бу уч байт унинг “Амир Арслон Арғу мадҳида”ги қасидасидан иқтибос қилинди. Бу қасида бу амирнинг Марвдаги ташвишли ҳукмронлиги воқеасига ва Баркиёруқнинг Хуросонни ўз ҳукмронлиги ҳудудига қўшиб олиш учун қилган ҳаракатларига аниқ ишораларга эга. Ҳофизнинг байти ҳам зоҳиран Арслон Арғунинг ҳолатига ўхшаш ҳолатда бўлган бир подшоҳ ёки амирга хитобдир, у ўз тадбирлари ва сиёсий ўйинларига мағрур ва ишонган, лекин юлдузларнинг ҳукмларида содир бўлган тадбирлар бошқачадир ва подшоҳнинг қўзғалиши ёки йиқилишидан хабар беради.

Ҳофиз байтининг асосий сўзлари ва бирликларининг ҳаммаси Амир Муиззийдан иқтибос келтирилган байтларда мавжуд. Сўзлар ва маънолардаги бу иштирок шунчалик яқин ва очиқдирки, уни тасодиф ёки таворудга нисбат бериб бўлмайди. Балки бу Ҳофизнинг тажрибаси унинг Амир Муиззийнинг ёзиш услубига эътиборининг далилидирки, унинг шеъридан таъсирланганини тасдиқлайди ва исботлайди.

Резюме. Мазкур мақолада форс-тожик мумтоз шеъриятининг икки йирик вакили – Амир Муиззий Нишопурий ва Хожа Ҳофиз Шерозий ижоди ўртасидаги адабий таъсир, бадиий алоқадорлик ва ижодий эргашиш (татаббуъ) масалалари қиёсий-текстологик жиҳатдан тадқиқ этилган. Тадқиқотда Ҳофиз Шерозийнинг Муиззий девони, унинг қасиданавислик маҳорати ва услубий тажрибасидан чуқур хабардор бўлгани аниқ мисоллар орқали кўрсатиб берилган. Мақолада Муиззий қасидалари ва Ҳофиз ғазалларининг вазн, қофия, ички оҳанг, тасвирий воситалар (хусусан, араб мумтоз шеъриятига хос «рубъ» ва «атлол» анъанаси, шахмат истилоҳлари тизими, «сабо» ва кўз ёши тимсоллари) ҳамда фалсафий-эстетик концепциялари қиёсланган. Таҳлиллар натижасида Ҳофиз ўз салафи Муиззийнинг мадҳиявий қасидаларига хос айрим тасвир ва ибораларни шунчаки такрорламай, балки уларни ўзининг юксак фалсафий-ирфоний ва ахлоқий-дидактик ғазалиёти доирасида янги бадиий мазмун билан бойитгани илмий асосланган.

Resume. This article examines the issues of literary influence, artistic succession, and creative emulation (*tatabbu'*) between two prominent figures of classical Persian-Tajik poetry – Amir Mu'izzi Nishapuri and Khwaja Hafiz Shirazi, through a comparative textological approach. Based on concrete textual evidence, the study demonstrates Hafiz's profound familiarity with Mu'izzi's Divan, his style, and panegyric qasidas, which directly influenced the imagery and structure of several ghazals of Hafiz. The paper conducts a comparative analysis of meter, rhythm, poetic devices (specifically the classical Arabic tropes of *rub'* and *atlal*, chess terminology, and motifs of the dawn breeze and tears), as well as philosophical concepts present in Mu'izzi's qasidas and Hafiz's ghazals. The author substantiates that Hafiz did not merely replicate the phraseology of his predecessor; rather, he creatively transformed Mu'izzi's panegyric elements and thematic motifs, elevating them to a higher aesthetic, mystical (*irfani*), and moral-didactic plane.

Резюме. В данной статье с позиций сравнительно-текстологического анализа исследуются вопросы литературного влияния, художественной преемственности и поэтического следования (*матаббу*) между творчеством двух выдающихся представителей персидско-таджикской классической поэзии – Амира Муиззи Нишапури и Хафиза Ширази. На конкретных текстовых примерах доказывается глубокая осведомленность Хафиза с диваном, стилем и одами Муиззи, а также отражение его поэтического опыта в газелях Хафиза. Проведен сопоставительный анализ метрики, ритмической структуры, систе-

[1] کلیات دیوان معزّی. با مقدمه و تصحیح ناصر حائری. - تهران، ۲۴۳۱ - C.234

[2] Ҳофизи Шерозӣ. Девон. Ба саъй ва эҳтимоми Муҳаммад Қазвиний ва доктор Қосим Ғанӣ. – Теҳрон: Чопхонаи Сино (Интишороти Заввор), 1320 ҳ.ш. – 266-ғазал –С.180

мы тропов и фигур (в частности, мотивов «руб'» и «атлаль», шахматной терминологии, образов утреннего ветерка – «саба» и слез), а также идейно-тематических пластов касыд Муиззи и газелей Хафиза. Автор делает научно обоснованный вывод о том, что Хафиз не просто заимствовал панегирические формулы и отдельные бейты своего предшественника, а творчески переосмыслил их, органично интегрировав в контекст своей глубокой философско-суфийской и этической лирики.

Filologik tadqiqotlar: til, adabiyot, ta'lim. 2026; 9
ISNN: 2181-1741 (Print)
ISNN: 2181-1725

"QISASI RABG'UZIY" ASARI POETIKASI VA BADIIY-ESTETIK XUSUSIYATLARI XUSUSIDA

Arslonov Abdimurod Karomatovich,
Termiz davlat universiteti dotsenti,
filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori

Qissa janrining tarixiy ildizlarini, uning poetik tabiatini ilmiy jihatdan chuqur o'rganish zamonaviy o'zbek adabiyotshunosligining dolzarb vazifalaridan biri hisoblanadi[1]. Bu borada mumtoz adabiyotimizning eng qadimiy namunalaridan tortib, XX asr o'zbek qissachiligigacha bo'lgan katta tarixiy yo'lni bosib o'tgan janr taraqqiyotini yaxlit tizimda tadqiq etish alohida ahamiyat kasb etadi. Ushbu tizimda Nosiruddin Rabg'uziyning "Qisasi Rabg'uziy" asari o'ziga xos o'rin tutadi . U nafaqat diniy-ma'rifiy manba, balki qissa janrining Sharq va turkiy adabiyotlardagi ilk mukammal namunalaridan biri sifatida ham qimmatlidir[2].

"Qisasi Rabg'uziy" XIV asr boshlarida yaratilgan bo'lib, o'z davrida "Qisasul-anbiyo" nomi bilan Markaziy Osiyo turkiy xalqlari orasida keng tarqalgan, baxshi va oqinlar tomonidan sevib kuylangan asarlardan biriga aylangan[3]. Asarning poetik xususiyatlarini (kompozitsion tuzilishi, badiiy unsurlari, tasvir vositalarini) ilmiy jihatdan tizimli tahlil qilish qissa janri poetikasining shakllanish bosqichlarini yanada aniqroq tasavvur etish imkonini beradi.

Maqolaning maqsadi – "Qisasi Rabg'uziy" asaridagi qissalarning poetik xususiyatlarini kompozitsiya, badiiy uslub va tasvir vositalari nuqtayi nazaridan yoritishdan iborat.

Asar muqaddimasida keltirilgan ma'lumotlarga ko'ra, uni Xorazmdagi Rabot O'g'uzi degan joyning qozisi Burhonuddin o'g'li Nosiruddin islom dinini qabul qilgan mo'g'ul beklaridan biri Nosiruddin To'qbug'aning iltimosiga ko'ra hijriy 709 (milodiy 1309–1310) yilda yoza boshlab, hijriy 710 yilning «hut» oyida (milodiy 1310 yil 21 fevral – 21 mart) yakunlagan [4]. Muallif asarni "Qisasi ar-Rabg'uziy" deb nomlagani, mundarijada esa payg'ambarlar tarixini Odam Atodan boshlab tartib bilan bayon etish niyatida bo'lganini alohida ta'kidlaydi[5].

Asar tarkibiy jihatdan hamd, na't, muqaddima, qissalar, lirik kechinmalar va xotimadan iborat. Qissalarning aksariyati nasrda, ayrim qissalarning xulosalari, madhiyalar, lirik kechinmalar hamda kitob xotimasi esa nazmda yozilgan[6]. Bu holat asarni Sharq mumtoz adabiyotiga xos nasr-nazm sintezining ilk namunalaridan biriga aylantiradi.

[1] Расулова У.Й. XX аср ўзбек қиссачилиги (поэтик изланишлар ва тараққиёт тамойиллари): Филология фанлари доктори (DSc) илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация. – Тошкент, 2020. – Б.3-4.
[2] Шукурова З. Рабғузий ва фольклор. – Т.: Tamaddun, 2015.
[3] Рабғузий Н. Қисаси Рабғузий. 1-китоб. – Т.: Ёзувчи, 1990. – Б.5.
[4] Рабғузий Н. Қисаси Рабғузий. 1-китоб. – Т.: Ёзувчи, 1990. – Б.5-6 (сўзбоши).
[5] Рабғузий Н. Қисаси Рабғузий. 1-китоб. – Т.: Ёзувчи, 1990. – Б.5-6 (сўзбоши).
[6] Рабғузий Н. Қисаси Рабғузий. 1-китоб. – Т.: Ёзувчи, 1990. – Б.6.